

SZIGETI LAJOS SÁNDOR

Meghalt a Nagy Pán!?

A NAPKELET, A PERISZKÓP ÉS A PÁSZTORTÚZ MŰHELYPOÉTIKÁJA

A Trianon utáni erdélyi magyar irodalom születésének pillanatában és a kezdetek idején az irodalmi élet vitákkal zajlott, az e vitákat felidézők úgy fogalmazzák, hogy a liberálisok és a konzervatívok, a tradíciók és a progresszió hívei szellemi viadalokban mérték össze erejüket. Az elvi küzdelmekben és áldozatos írói vállalkozásokban kifejlődő nemzetiségi irodalomnak létre kellett hoznia a maga intézményeit: az irodalmi folyóiratok és könyvkiadó vállalatok rendszerét.¹ E folyamatot kívánjuk nyomon követni, mégpedig úgy, hogy nem politikai nézeteiket ütköztetjük, hanem néhány korabeli műhely, mégpedig a Marosvásárhelyen megjelent *Zord Idő*, a Kolozsvárott közreadott *Napkelet*, az Aradon szerkesztett *Genius*, illetve *Új Genius*, a szintén Aradon indított *Periszkóp*, valamint a *Pásztortűz* című folyóiratok poétikai programjainak ismeretével próbáljuk meg érzékelteni, hogy az elnagyolt ideológiai megkülönböztetéseknek ma már nincs, és nem is kell, hogy legyen hagyományformáló identitása.

Ezek között különösen fontosnak tartjuk a modern törekvéseknek, az avantgárdnak is teret adó *Napkeletet* és *Periszkópot* s a legrészletesebben az irodalomtörténet szerint konzervatív *Pásztortűz* koncepcióját ismertetjük, annál is inkább, mert úgy gondoljuk, valójában egy sajátosan liberális színezetű erdélyi konzervativizmust, illetve regionális hagyományokat képviselt az 1921-ben Reményik Sándor szerkesztésében induló, tulajdonképpen az *Erdélyi Szemle* örökébe lépő folyóirat, melynek – többek között – Dsida Jenő is szerkesztője volt.

Nem elsősorban politikai, hanem sokkal inkább poétikai elvek kutatására és ismeretetésére vállalkozunk e szinte még feltáratlan területen. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy ezek a folyóiratok nagyon fontos avantgárd dokumentumoknak, tanulmányoknak adtak teret, a *Napkelet* közölte például a magyar expresszionizmus programnyilatkozatát Bartalis János tollából és olyan írásokat jelentetett meg, mint Fülöp René: A dadaista és futurista művészetek alkonya (1921. 1522–1523.), Dienes László: Új poétika (1921. 1515–1517.), Mácza János: Kassa és az expresszionizmus (1921. 760–763.), Kuncz Aladár: Expresszionizmus és dadaizmus (1922. 14–15. sz. 7–8.), Dienes László: Kiáltvány Budapesten a tömegek új kultúrájáért (1922. 113–119.), Déry Tibor: Dadaizmus (1921. 397–402), Dienes László: Nyugati szemle (1921. 1515–1523.), Komlós Aladár: Forradalmak után (1921. 1084–1085.), Kovács Kálmán: Barta Sándorról új könyve kapcsán (1921. 1525–1526.), Németh Andor: Az örültek és a dadaisták (1921. 766–768.), a *Periszkópban* (1925. 4. sz. 32–33. és 476–478.) jelent meg Illyés Gyula: Szürrealizmus című írása.

Sőni Pál szerint a *Periszkópot* megelőzően a *Napkelet* fordította a legnagyobb figyelmet a nyugati avantgárd-mozgalomra és az erdélyi új művészet istápolására.

¹ Ezekről az intézményekről szól röviden Pomogáts Béla: A romániai magyar irodalom. *Reményi Könyvkiadó*, é.n. 28–37.

A kéthetenként megjelenő irodalmi folyóirat szerzőgárdája élénk vitát folytatott a maradi szellemiséggel. „Jelszavunk volt folytatni Adyt”² – emlékezett Szentimrei Jenő egy későbbi cikkében. Ady egyébként is mérőpontnak látszott: Déry Tibor is rá hivatkozik, amikor az *újról* akar szólni: „Ady *Tavaszi éjszaka* versének öt sora tökéletesebben zendíti meg a felkavart rendek fájdalmas diszharmóniáját, mint öt oldalnyi dada dadogás”³ és ugyanezt teszi Kuncz Aladár is, azaz Adyra hivatkozik, amikor azzal bírálja az avantgárdot, hogy főként programokban és kiáltványokban fogalmazza meg magát: „Tudtom szerint az egyetlen az Adyval meginduló magyar költői fellendülés volt, amely mind a mai napig programot nem adott.”⁴ A *Napkelet* szerkesztésében – Sóni Pál szerint – eklekticizmus érvényesült, de alaphangját a későbbi *Korunk* írói adták meg, ide írtak a bécsi baloldali irodalmi mozgalmak tagjai is, és a második évfolyammal kezdődően erősítéseket kapott a magyar emigráció íróival és szociológusaival (Ignotus, Barta Lajos, Dienes László), akik átmenetileg vagy hosszabb időre Romániában telepedtek le, különösen Barta Lajos egyévi kolozsvári tartózkodása jelentett komoly nyereséget: igényes szerkesztői munkájával ő emelte ki a lapot a provincializmusból.⁵ A programadó cikkek és tanulmányok szerzői közül Dienes Lászlót kell kiemelnünk, akinek külön rovata volt *Nyugati szemle* címmel. Dienes ad hírt a *L'esprit nouveau* kísérleteiről, a Kurt Pinthus összeállította expresszionista kötetéről és bemutatja a Papini és Pancrazi válogatta olasz kötetet is, közli Ivan Goll *Új poétikáját* és felhívja a figyelmet Hevesi Iván és Palasovszky Ödön budapesti aktivista kiáltványára. Ami igazán értékelhető, az az, hogy nem idegen folyóiratokból vesz át a *Napkelet* programadó cikkeket, hanem olyan szerzőket közöl eredetiben, akik maguk elemzik a *Napkelet*nek szánva írásaikat, az avantgárd irányzatok új műveit és a magyar irodalom összefüggéseit. E szerzők közt vannak a magyar emigráció tagjai, mint Déry, Mácza János, Uitz Béla, Németh Andor, Komlós Aladár, Kuncz Aladár. Dienes felhívja a figyelmet Cézanne, Picasso, Matisse, Claudel, Mallarmé, Apollinaire munkásságára. A folyóirat nem tartalmazott erdélyi szerzőktől származó olyan programadó írásokat, mint amilyenek Marinetti futurista kiáltványai vagy Breton szürrealista manifestuma, de üdítő kivételként még erre is van példa, mégpedig Bartalis János *Új művészet elé* című cikke, amely rokon Becher, Leonhard Frank, Ernst Toller, Hasenclever aktivista álláspontjával, de önálló magyar ízeket mutat, amelyekből romantikus váteszi koncepció sugárzik: „A művészet alkotó és termelő aktus, egy az Istennel, és eszményeiért szívesen viseli testén a nyomor és mellőzés condrait. A kenyérért és porciókért titánkodó művészet és irodalom posványából fel kell emelnünk a művészetet igazi, égi trónusára, ahol a helye. A művészet nem lehet félmunka, megalkuvási igények kiszolgálása, hanem a legbátrabb szó és a legvéresebb cselekedet, mely túl minden időkön, jelenen és múlton, tegnapon és mán, az örök nagy Embert mintázza, ezt a legtöbbet, ezt a minden-maximumot, ezt a legnagyobb vergődőjét az örök világnak. A művész lelkében hordja ennek az Embernek a képét, benne létezik, mint az anya testében a csecsemő, ennek gondolatától terhes, ennek az örömetől ittas, ennek a titkától mámoros és ezt kell magából kivetítenie.” Deréky Pál az emigráció avantgárd irodalmát követve utal arra könyvében, hogy bár az erdélyi Bartalis János „nem tartozott az emigránsokhoz, de

² Szentimrei Jenő: A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról. *Igaz Szó*, 1957. 7. 52–70.

³ Déry Tibor: Dadaizmus. *Napkelet*, 1921. 7. 399.

⁴ Kuncz Aladár: Expresszionizmus és dadaizmus. *Napkelet*, 1922. 14–15. 7.

⁵ Vö. Sóni Pál: Avantgarde sugárzás. *Kriterion*, 1973. 16–17.

1920 körül rokonszenvezett Kassákék költészetével. Ő írta a magyar expresszionizmus költői »programnyilatkozatát«, címe: Az új művészet elé (Napkelet [Kolozsvar] 1920. 6. 321–325). A mintegy kétszáz sornyi szöveg pátoszat, az örömujjongás sodró erejét minduntalan magyarázatok, fejtegetések és következtetések szakítják félbe.⁶ E manifesztum félig próza, félig vers, párhuzamosul szinte a költő Bartalis expresszionista lírájával, amelyben a költő – Bori Imre szerint – „az ünneplő öröm és a tragikus és kétségbeejtő zuhanás szélsőségeit élhette és énekelhette meg. Mert az örömes hangok után megszólaltathatta a »tovább nincs« gondolatát is, már-már timoni módon: »Az egyes emberekkel kell jól tenni. Az emberiségen nem lehet segíteni...« (*Tovább nincs*) – s Krisztus után kiálthat – ismét csak jellegzetesen expresszionista gesztusként: »Krisztus, Krisztus! Úgy kiáltok feléd, / mint kétségbeesett. Lázbameredt szemekkel, / önkívületben. Utánad kaparászok a Mindenségben. / ki van más? Ki van más? / Mindenki elsikkad. Lesiklik a tekintet, elfárad, elvesz... (*Krisztus, Krisztus*)»⁷ A *Napkelet* megszűnése után a *Keleti Újság* vette át az előbbi szerepét, majd a Szentimrei Jenő szerkesztette *Vasárnapi Újság* (*Vasárnap*) biztosított teret az avantgárd törekvéseknek.

A *Periszkóppal* könnyű dolga van a ma olvasójának, ugyanis Kovács János és a *Kriterion* jóvoltából 1980-ban antológia jelent meg e címmel: *Periszkóp 1925–1926*. Az antológia bevezetéseként Kovács János kitűnő, hozzáértő tanulmányban járja körül a folyóirat megszületésének és működésének körülményeit. Cocteau híres boutade-ját ugratja ki szerinte az az időszaka Erdélynek, amikor létrejön a lap: amikor egy műsaját korához mérten előrehaladottnak mutatkozik, a kor hozzá viszonyított elmaradottságát jelzi. Ehhez fűzi hozzá Kovács: „Valóban, nálunk a történelem volt késésben, és emiatt az avantgárd-törekvések kibontakozása részben fékező körülményekbe ütközött, részben azonban adottak voltak a kései virágzás feltételei.”⁸ Szántó György önéletírásából tudjuk, hogy az alapítási ötlet Spiegel Frigyes építészé, azaz Frici bácsié, aki a kezébe nyomott Querschnitt-példányokat nézegetve ezt mondta ékes bihari tájszólásban: „Látod, kírlek szípen, Gyurka, ilyet kéne csinyáni magyarul!”⁹ És Szántó György alkalmas is volt a feladatra és teljesítette is: személyében egyesítette az európai avantgárd nagy áramlatainak népszerűsítőjét és a kiváló újító alkotót. Maga a *Periszkóp* pedig valóban egy radikális folyóirat volt,¹⁰ bár inkább képzőművészeti, mint irodalmi képződményként működött: helyet adva két nagy áramlatnak: a sokváltozatú konstruktivizmusnak és az éppen induló szürrealizmusnak, így valóban korszerűnek és időszzerűnek mondható napjainkból szemlélve is. A konstruktivizmus – a *Periszkóp* értelmezésében mindenképpen – az expresszionizmus szerves folytatásaként mutatja meg magát, világgá kiáltva ismét a nietzsche-i „Meghalt az Isten!” után a művészet halálát. E szempontból a legkihívóbb proklamáció kétségkívül Theo van Doesburg gondolatmenete, mely szerint lehetetlenné vált a művészet, mert minden elművésziesült, s ez a művészet halálát jelenti, hiszen nem lehet megkülönböztetni a nonművészettől. „Te-

⁶ Deréky Pál: A vasbetontorony költői. Magyar avantgárd költészet a 20. század második és harmadik évtizedében. *Irodalomtörténeti füzetek*, 1996. 50.

⁷ Bori Imre: A szecsessziótól a dadáig. A magyar futurizmus, expresszionizmus és dadaizmus irodalma. *Fórum*, Újvidék, 1969. 246–247.

⁸ Kovács János: Aradi kéklóvasok. In *Periszkóp 1925–1926*. Antológia. *Kriterion*, 1980. 10.

⁹ Szántó György: Fekete éveim. 189.

¹⁰ Vö. Szabó György-Gál István: A „Periszkóp” 1925–26. Egy romániai radikális magyar folyóirat. *Filológiai Közlöny*, 1962. 1–2. 72–97.

remtsünk a modern élet funkciójához szabott életformát!”- javasolja Doesburg.¹¹ Halász Gyula az 1925-ös párizsi iparművészeti kiállításról tudósítva nem csak a művészet haláláról értekezik, de megjósolja a feltámadást is: művészet helyett konstrukció, szép az, ami hasznos.¹² A szépirodalmi közlemények is jelzik az átmenetiséget: uralkodó vonásuk az expresszionista világlátás és formanyelv és jelentkezik a szürrealizmus is. Az expresszionista „jó ember” szemléletet képviselik Szélpál Árpád versei, *Foglyok* című költeménye az aktivizmus korszerű változata, Becsky Andor az apák megtagadását tematizálja, Déry műveiben megmutatkozik a dada hatása, Illyés *Kronstadti pályaudvara* a szürrealista képzetek sodrában született francia hatásra. Figyelemre méltó Ivan Gollnak a dada felől érkező szürrealistának Londonról festett költői portréja, az irodalommal foglalkozó három tanulmány pedig jelzésértékű. Kassák Marinettiről szóló tanulmánya nem egyszerűen a futurizmus mint múlt értékelése, hanem valójában a konstruktivista Kassák programnyilatkozta, értelmezése és magyarázata annak, hogyan lett az expresszionista aktivizmus konstruktivista aktivizmussá, az új irányok Kassák szerint „nem a meggondolások konstrukcióját, hanem a konstruktív ember szabad művészetét követelik”.¹³ Fábry Zoltán az expresszionizmus áthangolására tesz kísérletet¹⁴, Illyés pedig párizsi élményeit és szürrealista barátai – André Breton és Tristan Tzara – elveit közvetíti: „győzzétek le magatokról az anyag minden befolyását, lépjete az érzékelhető anyagi világ otromba masszái fölé, melyek úgyis csak a féltő és lusta gondolatban léteznek”.¹⁵ Már e rövid szemlénk is bizonyíthatta, igazat adhatunk Kovács Jánosnak, aki így összegezte a *Periszkóp* jelentőségét: „szükséges és hatékony munkát fejtett ki az avantgárd-irányok megnyilatkozása és terjesztése szempontjából, érlelte a művészi újítás, a szellem szabad érvényesülésének vágyát. Még akkor is, ha közvetlen hatása aránytalanul kisebb közvetett befolyásánál. [...] A *Periszkópot* méltán tekinthetjük a mozgalommá, irányzattá nem szerveződött hazai magyar avantgárd egyik fontos láncszemének, kerülve azonban a csúcs meghatározást, mellyel Sóni Pál illette.”¹⁶ Deréky Pál jegyzi meg új avantgárd-könyvében, hogy „1926-ban az utód-államokban is megszűnt az új művészet utolsó magyar nyelvű szemléje. A korábban megjelentek közül említést érdemel az aradi Genius (1924–1925) és *Periszkóp* (1925–1926), valamint az újvidéki Út (1922–1925). A háború végéig a nemzetközi avantgárd irodalom és képzőművészet a perifériára: Aradra vagy Kolozsvárra, Újvidékre vagy Szabadkára, Pozsonyba vagy Kassára magyar nyelvű közönségéhez csaknem teljes egészében budapesti közvetítéssel érkezett.”¹⁷ E folyóiratok közül a *Periszkópot* abból a szempontból emeli ki, hogy Szántó életmódmagazin létrehozására törekedett, „magyar viszonylatban a *Periszkóp* volt az első, meghatározó hatást gyakorolt az utána következő 1926–1927-es gründerásokra [...] Világvárosi kompatibilitással rendelkező élet-

¹¹ Theo van Doesburg: Das Ende der Kunst. *Periszkóp*, 1925. június-július.

¹² Halász Gyula: A nagy Pán meghalt!... Az 1925-iki párizsi iparművészeti világkiállítás margójára. *Periszkóp*, 1925. június-július

¹³ Kassák Lajos: F. T. Marinetti (A futuristák romai kongresszusa alkalmából). *Periszkóp*, 1925. március

¹⁴ Fábry Zoltán: Földes Sándor. *Periszkóp*, 1925. április

¹⁵ Illyés Gyula: Szürrealizmus. *Periszkóp*, 1925. június-július

¹⁶ Kovács János: *Periszkóp 1925–1926* Antológia. *Krimerion Könyvkiadó*, 1980. 56–57.

¹⁷ Deréky Pál: „Latabagomár ó talatta latabagomár és finfi”. A XX. század eleji magyar avantgárd irodalom. Debrecen, 1998. 276.

módmagazint a két háború között csak Pesten lehetett létrehozni; ám jóval később és jóval alacsonyabb színvonalon, mint amelyet a Genius és a Periszkóp kijelölt.”¹⁸

A *Pásztortűz* még az előző két folyóiratnál is kevésbé ismert, az Új Magyar Irodalmi Lexikon első kiadásában nem is szerepelt, a másodikban már igen. Innen a következőket tudjuk meg: „Pásztortűz (1921. jan.–1944. febr. 15.) kolozsvári irodalmi és művészeti (az első két évben: és társadalompolitikai) folyóirat. Az Erdélyi Szemle szerkesztőségéből kivált írócsoport alkotta hetilapként, folytatva annak évfolyamszámozását. 1924. április 25. és jún. 8. között szünetelt. Utána kéthetenként, 1938-tól havonta jelent meg. Kiadója a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt; 1922-től a Haladás Bt., 1924-től a kiadóbizottság. Alapító főszerkesztője Reményik Sándor. Fő- vagy felelős szerkesztőként a szerkesztőség munkájában részt vett Walter Gyula (1922–24), Nyíró József (1923–24), György Lajos (1924–27), Gyallay Domokos (1927–30), Császár Károly (1930–40), Vásárhelyi Z. Emil (1941–44). Szerkesztőként, főmunkatársként vagy szerkesztőbizottsági tagként szerepelt Aprily Lajos, Dsida Jenő, Heszke Béla, Járosi Andor, Jász Pál, Kéki Béla, Tavaszy Sándor. Munkatársa volt Erdély minden jeles tollforgatója, de szívesen közöltek fordításokat román, szász íróktól is.”

A *Pásztortűz* tehát Reményik Sándor szerkesztésében jelent meg, a Minerva adta ki. Az 1921-ben indult lap első számának elején a következőket tudjuk meg a szerkesztőség programadó bejelentkezéséből, amely szép ismétlésekkel élve így formálódik meg: „Tenger pusztaságon, őszi éjszaka titokzatos homályába bevilágító pásztortűz mellett magyar pásztor virraszt. Rápillant a véghetetlen mennyboltra, a mennybolt mélységeiből reszkető fénnel kicsillanó ezernyi-ezer öröklámpásra [...] Tenger pusztaságon, emelkedett helyen áll a költő. Szemléli az őszi éjszaka titokzatos homályába messziről belobogó pásztortűzet. [...] Tenger pusztaság ma az élet. Forr, zúg, zajong a világ. Régi eszmék omladoznak, újak alakulnak. Mi vezessen, irányítson minket ebben a zűrzavarban, ha nem a magyar érzés, a magyar gondolat, a magyar tudás és mindezek betetőzője: a magyar költészet? A magyar léleknek ez a »lelkünkéből lelkedzett« gyönyörű virága. Azé a magyar léleké, amely az újat nem utánozza szolga módjára vakon, hanem a maga hagyományai szerint átformálja a maga hasonlóságára és kidobja magából, ha torznak, idegennek érzi.” Ugyanebben a számban érdeklődésre tarthat számot – mint programadó írás – Dr. Erdélyi László tanulmánya a jellemző címmel: *A székely és a magyar mint a nyugateurópai kultúra őre*. Gazdagítja a folyóiratot a szerkesztő: Reményik Beethovenről szóló, Aprily Lajos *Jozafát* és Tompa László *Táncos lovakkal* című verse. Ezekből a megnyilatkozásokból még nem feltétlenül kellett volna annak a látszatnak keletkeznie, hogy itt egy jobboldali konzervatív folyóirattal állunk szemben, ugyanis ezt csak az állíthatja, aki átvette a valahol egyszer leírtat – tipikus irodalomtörténeti betegség –, de magát a folyóiratot nem vette kézbe.¹⁹

Aki azonban veszi a fáradságot és beleolvass a folyóiratba, meggyőződhet arról, hogy színvonalas lapról, korszerű, modern folyóiratról van szó, amelynek esetében a hagyománytisztelést tekintette a hamisító utókor konzervativizmusnak, az identitásőrzést jobboldaliságnak. Elsőként egyébként Kántor Lajos ütött meg új, megengedőbb,

¹⁸ Uo. 278–279.

¹⁹ Az igaz, hogy napjainkban nehezen érhető el, de a szegedieknek ebben szerencsájuk van, mert alig néhány szám kivételével szinte a teljes anyag olvasható eredetiben a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának Folyóíratárában, az OSZK-ban pedig mikrofilmen tárolják.

pozitívabb hangot a folyóirattal kapcsolatban, amikor (1971-ben!) így írt: „A konzervatív irodalmi körök orgánumának számított, ez azonban inkább csak politikai állásfoglalásaiban vagy tartózkodásaiban nyilatkozott meg, mivel igényes folyóirat szerkesztése ekkor már elképzelhetetlen volt a radikálisabb írógárda közreműködése nélkül. A konzervatív írók közül is azok voltak a folyóirat hangadói, akik kifejezésformájukkal a háború előtti Nyugat hagyományaihoz kapcsolódnak (Áprily Lajos, Reményik Sándor), 1929–32 között pedig a fiatalabb nemzedék igényei is teret kapnak benne: ekkoriban sorolhatta munkatársai közé József Attilát is.”²⁰ Talán ennek is köszönhető, a Romániában, 1977-ben megjelent tankönyvben is jut a *Pásztortűz*nek egy bekezdés, amely megállapítja: „egy világnézetében konzervatív, de irodalmi nézeteiben, ízlésében a modernnek újításai iránt fogékony irány” fóruma, s az „Erdélyiség és nyugatos hagyomány” című fejezetben helyet kapott Áprily és Tompa László mellett Reményik Sándor is.²¹

De, vegyük inkább kézbe a folyóiratot és lássunk néhány példát: érdekesség és nem véletlenszerű, hogy a második számban a szerkesztőség üdvözli a *Napkelet* című kétheti folyóiratot, köszönti önmagát és a marosvásárhelyi *Zord Idők* című testvérnapot (a köszöntőt Gy. D. jegyzi, akiről a későbbi számokból tudjuk, hogy Gyallay Domokos). Ugyanitt Kovács László ír Szabó Dezső *Az elsodort falu* című regényéről és öszszeveti Móricz munkásságával. A harmadik számban mutatványt találunk Áprily Lajos *Falusi elégia* című kötetéből, amelyet itt két vers fémjelez, mégpedig a *Patroklos alszik* és a másik, nem véletlenül választott, hiszen programadónak tekinthető: *A halott Ady emlékének*. Valóban korszerű esztétikai alapelveket valló írás Bartók György *A művészi szemlélet* című tanulmánya, amely Böhm Károlyt dicsérve a projekció lényegéről szól. Hírt adnak „Jászi könyve a két forradalomról” címen Jászi Oszkár *Magyar Kálvária, magyar feltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai* című könyvéről.

A negyedik szám szépirodalmi anyagából kiemelkedik Baudelaire *Magunkba-szállás* című verse Ferenczy Valér fordításában és Makkai Sándor novellája. Ravasz László szép elemzést ír Áprily verseskötetéről, Balogh Artúr *Szociálizmus és nemzetiség* című rövid eszme-futtatása sem érdektelen. Itt találkozhatunk először Grandpierre Emil nevével is. Reményik Babitsról ír, mégpedig a „Nyugtalanság völgye” című kötetéről s úgy vélekedik, hogy „Babits hangja ma rokontalan hang. Egyedül, izoláltan áll és él a mai Magyarországon, a mai magyar költészetben.”

A későbbi számokból kiemelhető még Makkai Sándor *A nagy lélek* és *Golgotha* című írása, Áprily *Fiamnak* című verse, szép tanulmányt olvashatunk Perényi József tollából Ady színesztéziájáról. A programadó írások közül jellemző Walter Gyula vitacikke. *Az irodalom és művészet jelentősége* című tanulmány Reményik álláspontjával helyezkedik szembe, Reményik ugyanis azt indítványozta: „tereljük a művészetet a szépség felé”, Walter ezzel szemben azt mondja, hogy a művészi éppen abban rejlik, hogy az „élet-tükröződésnek mindig van valami jelentősége az élet számára, önmaga által determinált jelentősége.” Hasonlóan gondolkodik Imre Lajos is, amikor megformálja címében is jellegzetes dolgozatát: „*A magyar nemzeti kultúra jelleme, jö-*

²⁰ Kántor Lajos – Láng Gusztáv: Romániai magyar irodalom 1945–1970. Kolozsvár, 1971. 10.

²¹ Vö. Dávid Gyula – Marosi Péter – Szász János: A romániai magyar irodalom története. 1977. 11–12. Már hasonlóan nyilatkozik: Bányai László: A Pásztortűztől a Korunkig. Korunk Évkönyv 1981. 61–67.

vője és feladatai Erdélyben". E tanulmány szól Wagner Richárdról mint költőről és az újszerűség esztétikai követelményét állítja az irodalom elé. Értékes megfontolásokat tartalmaz Olosz Lajos dolgozata is, gondolatmenetének lényege, hogy „a művészetnek lélektanilag a szépérzék a mértéke” (*Néhány szó a művészet mértékéről*). Arról az Olosz Lajos költőről van szó, akinek külön kis fejezetet szentel Bori Imre avantgárd-monográfiaja, kiemelve sajátos expresszionizmusát²². Kovács László G. B. Shawt állítja példának erdélyi kortársai elé. Az 1922. évi utolsó számokból Makkai Sándor tanulmánya érdemes még ma is a figyelmünkre (*Az erdélyi magyar irodalom kérdése*), ugyanitt Reményik Sándor ír Tompa László verseiről, majd ismét Walter Gyulával találkozunk, aki *Az erdélyi magyar irodalom hivatása* címen három budapesti író nyilatkozatát adja közre, mégpedig Pintér Jenő, Anka János és Szabó Dezső véleményét. Tulajdonképpen ezekből az „interjúkból” érthetjük csak meg igazán, hogy a főváros menyire „provinciának” látja Erdélyt, hiszen Szabó Dezső például csak abban látja a romániai magyar folyóiratok feladatát, hogy közvetítsék a magyarországi irodalmat az erdélyi olvasók felé. Ha innen nézzük a vizsgált folyóiratokat, annál jobban látszik, micsoda teljesítmény volt, amit teremtettek. Hadd emeljem ki itt azt is, hogy ekkor jelenteti meg a *Pásztortűz* Bartók Béla eredeti kottáját: „Ha kimegyek arr’ magos tőre...”. A kotta alatt ez olvasható: Bartók Béla eredeti kézírata után. Nem sokkal később pedig találkozhatunk egy Bartók Béla-portréval, amelyet Hosszú Márton rajzolt s a zeneszerző aláírása is szerepel rajta, így: A *Pásztortűznek* Bartók Béla. A portré 1922. február 20-án készült. Ekkor jelent meg a lapban Babits Mihály *Régen elzengtek Sappho napjai* című verse is. A szeptember 2-i számban jelent meg Berde Mária rövid üzenete, melyet Szegedről küldött haza, mint ő maga írja, a „meghagyott Magyarországon” tett körútjának első állomásáról, ahol a Kolozsvárról áttelepült egyetem diákjai szerkesztik az *Új Élet* című szépirodalmi lapot s „ki-kiveszik írásainkat erdélyi folyóiratokból”. Írását egy jelentős és hatni is tudó irodalomtörténész gondolatából indítja: „A magyarság súlya ma nem hatalmi, nem katonai, hanem műveltségbeli» – Riedl Frigyes hagyatékából szökött elém ez az ige, mely erős egyszerűséggel értékkel bennünket. Nagy, nemzeti szerencsétlenségek nem mindig jelentik egy nép belső kincseinek vesztét. Jellemző fajtánknak megtartó életképességére, hogy külső szétesésünk után mindünk lába azonnal megkapaszkodott a szétfeszíthetetlen bázisba: magyar műveltségünkbe. A hajdani Pestnek futó erők feltorlódtak, kitereltek a magyar ethnosz periferiáin, de pillanatra sem feledkeznek el róla, hogy a magyar művelődésbeli súlynak, mint egységes világtényezőnek, bonthatatlan egységébe tartoznak, bármilyen más államnak kereitebe törte is őket a végzet.” De e nemzeti-etnikai diskurzus mellett igenis figyel a *Pásztortűz* az újra, a korszerűre is, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint például Molter Károlynak a december 10-i számban megjelent *Expressionista* [sic!] *nyelv* című rövid írása, amely egyáltalán nem elutasító, sőt üdvözlő Edschmid, Werfel, Hauptmann, Arno Holz, Stefan George, Dehmel, Liliencron nyelvét: „Expresszionista nyelv? Adva van, ruhája a törekvésnek, mely a »jók forradalmá«-t jósolja. Belőle hangzik a becsapott milliók jajkiáltása. Csuda-e, ha ez a ruha Középeurópában nemzeti színre festetett? A német expresszionisták fajuknak prédikálnak. Náluk világos, nem egy osztályt kötöttek gúzsba, hanem földrajzi határok közé zárt hatvan milliót. Ami eszme ma vezethet, az a szenvedés partján építhet csak barrikádot. S mi az, amiért főként szenved a gyöngye? Az, amiről nem tehet, hogy legyőzött nemzet fia. A szegény úgysis kétszer győzetett le:

²² Bori Imre: Az erdélyi líra expresszionisztikus futamai. I. m. 249–250.

egyszer ellenségtől, másodszor a tőke mohóságától. Az expressionista szótárban ezer válfaja van a »jó«-nak, mely szembenáll etikai hangsúlyban a zsarnoki »rossz«-szal, ha ellenségtől, ha elnyomó fajtestvértől indul is utóbbi. Azért hódít olyan rohamosan a német expressionismus, melyből kilüktet a vágy a homályból való kivergődésre és kireszket a legmélyebb tisztelet a nemzet nagy tanítómesterei iránt. Tömegművészet az is, emberi és világraszóló, de tartalma otthonról került, egy nagy nép verejtéke formálta és rejtette harmatnak a mezei virágok kelyhébe. Nálunk? Erőlködés és itt-ott orrfacsaró az izzadtság szaga. Ady nagy volt nemzetközi viszonylatban symbolistának. Expressionistának? Egy-kettő, aki érti és érzi az elméletet. Megszólaltatója, zsenije alig ütközik még. Csak beszélünk róla, hátha fölkurjantunk valakit e vak vizsályban! Bizonyos azonban, hogy aki eljön ilyenek, vezérünk lesz.” S mintha csak igazolni akarná szerkesztőként, íme, a következő oldalon közli Reményik Sándor idemutató, életérzésében expresszionistának mondható szonettjét, a *Sinek* címűt: „Mint az egy-sin, lélek oly magányos, / Bár rokon fémből öntetett a társa; / S bár néha boldog, mert lát-szólag páros: / Egyedülség a szívnek valósága. // Körülöttük vad pusztaság terül, / Csillogva futnak a vad messzeségnek, / Egymás mellett – és mégis egyedül – / A végtelenben talán összeérnek. // Barátság, testvériség, szerelem: / minden érzés e súlyos sor-sot hordja. / De néha enyhül érbeöntött sorsa. / Olyankor vonat jár a sineken: / Fensőbb gondolat, fensőbb szeretet, / S a sinek benne összecsendenek.” Hasonló hitet sugároz Tompa László ekkor írt *Új Dévavára épül* című verse is, melyet a költő a korpusz fölé írva szinte imaként jelöl meg a következővel: *Éjjelenkint magamnak mondom*: „Hogy várom százszor földig omlott, / S lelke is százszor belerengett – / Azért ne szánjon senki; részvét / nem kell Kőmíves Kelemennek. // [...] Mert engem semmi meg nem ingat; / A cél felé szent izgalom hajt. / S egy este – bár holtan rogyok rá – / Az a vár mégis állni fog majd!” Pomogáts Béla, amikor a Helikon lírájáról értekezik, e verset mintának tekinti: „Ez a költészet a »hőskor« idején az anyanyelvi művelődés és a közösségi tudat hivatott őrének tekintette magát, s nagy szerepet vállalt abban, hogy a romániai magyarság széles rétegei maradtak mentesek a nacionalizmus és a revansvágy mérgeétől. A Helikon költői részt kívántak venni abban a munkában, amely a nemzetiségi béke, az egyetemes humánus és az európai kultúra eszményeire szerette volna alapozni az erdélyi életet. Tompa László verse, az *Új Dévavára épül* már nem kevés önérzettel, bizakodva jelentette ki: »Az a vár mégis állni fog majd!« Nem a helikoni költészetnél múlt, hogy az együtt élő népek testvérisége, a humánus értékek védelme sorozatosan vereséget szenvedett. Ennek mindenekelőtt a nagyromán sovinizmus és türelmetlenség volt az okozója, minthogy Bukarest nemzetiségi politikája mindvégig az erdélyi magyarság megfélemlítésére és nemzeti tudatának elnyomására törekedett. A Nyugat költőihöz hasonlóan a helikonisták is a hagyományos erkölcsi és kulturális értékeket védelmezték, szemben a nemzeti kizárólagosságot és politikai erőszakot hirdető ideológiák támadásaival.”²³ Az erdélyiség, az identitás kérdésével foglalkozó tanulmányok mintegy előrevetítik a transzilvanizmus eszméjét. Az idevonatkozó írások közül kiemelhetjük Kristóf György székfoglalóját az Erdélyi Irodalmi Társaságban. Címe: *Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője*. Tulajdonképpen lé-

²³ Vö. Pomogáts Béla: I.m. 57–58.

nyege abban áll, ami mind a mai napig vita tárgya: van-e külön erdélyi irodalom?²⁴ Kristóf György képtelenségnek tartja s a német, angol és a finn irodalom történetének tanulságai alapján azt mondja, hogy a magyar művelődés, a magyar irodalom is mindenkor egységes volt, ebből vezeti le a feladatot is: „A jövő irodalmi életnek az útja módja adva van. Folytatnia és tovább kell fejlesztenie múltjának nemes és conserváló hagyományait. Legelőször Toldy Ferenc hangoztatta az ötvenes évek elején a nagy angol államférfiú mondását, hogy a múlt hatalmunknak egyik eleme. E mondás igazsága minden természetes fejlődésnek alaptörvénye. Az erdélyi magyar irodalomnak pedig, ha erre az elnevezésre érdemes akar lenni a jövőben is, az Apácaik, Kemény Zsigmondok és a Petelei Istvánok útján kell haladnia. Apácai az erdélyi viszonyok vizsgálata és elemzése alapján tüzi ki a maga nagyszerű művelődési eszményét. Kemény Zsigmond csupa erdélyi viszonyokat és egyéneket rajzol ugyan, de az emberi lélek törvényszerűségeinek olyan általános jellegű mélységeit hozza napfényre, hogy művei felvilágosítóbbak, mint sok tudományos lélektani kézikönyv vagy pszichológiai laboratóriumban tett kísérlet. Petelei szinte ugyanezzel a módszerrel tárja föl az erdélyi falu és város apró embereinek tragikus vagy fatumszerű sorsát. *Művészi és magyar!* – ez az erdélyi irodalom hagyománya, ezt kell folytatnia!” S hogy van helye és tere a belső vitának is, arra pedig Makkai Sándor írása példa, amely alig egy évvel később hangzott el Dicsőszentmártonban egy irodalmi estélyen *Az erdélyi magyar irodalom kérdése* címmel. Makkai akaratlanul is vitázik Kristóf dolgozatával, amikor éppen a sajátosan magyart, a sajátosan erdélyit követelné: „Egy pillanatig sem osztozom azokban a mostanság felhangzott, meglehetősen affektált jajongásokban, amelyek az erdélyi magyar irodalom lehetetlenségét hangoztatják. Nem szabad elfelejtenünk, hogy erdélyi magyar irodalom a nagy világváltozásig tényleg *nem volt*; hogy az erdélyi magyar olvasóközönséget teljesen a pesti magyar irodalom táplálta s az adott neki mértékeket is; azt sem szabad felednünk, hogy az új helyzet beálltával nálunk felsarjadó irodalmi vállalkozások túlnyomó többsége is egyszerűen a pesti irodalom *függvénye* volt.” Ezzel szemben Makkai az erdélyi magyar lélek öntudatosításának követelményét fogalmazza meg. A világpolgári irodalommal állítja szembe a nemzeti sajátosságokat mutató irodalmakat, mintha csak előrevetítené a mi ezredfordulónk kulturális vitáit, a globalizációtól tartó félelmeinket: „Mi lenne a világirodalom drága szőnyegéből, ha kifejtenők belőle az angol, francia, német, orosz vonások szálait, vagy ha Shakespeareből, Dickensből kidesztillálnók azt, ami bennök angol, Dosztojevszkyből azt, ami orosz, Petőfiből azt, ami magyar? Mi lenne az, ami mint »általánosan emberi« maradna meg ebből a csodaszőnyegből? Mindenekfelett az emberi és művészi veszne el belőle! Ez az általánosan emberi irodalom »gyümölcs« maradna, de olyan gyümölcs, amely nem körte, nem alma, nem szilva, nem szőlő és semmiféle ismert gyümölcsfa termése. Lakjék jól ezzel a »gyümölcscsel«, aki kívánja. Mi nem kívánjuk, mert mi valóban éhesek vagyunk, a mi földhözvert, szegény lelkünknek valódi táplálék kell és életerő, nem nyomorult surrogátumok. Nekünk elsősorban és mindenekfelett a *magunk* lelkének öntudatos birtoklása kell, nekünk a lét és nem lét kérdése megismerni azt, hogy *mire képes és mire hivatott* e világban a *magyar* lélek? És ezért kell nekünk a világirodalom tükrében, ebben a hatalmas és csodás mozaikműben, amelynek mindenik kristálylapja

²⁴ Az erdélyi írók legutóbbi – Fekete Vince szervezte – tanácskozásán Hargitafürdőn magam is jelen voltam, előadást tartottam s tanúja voltam az ugyane kérdéstről szóló ma is heves vitának, melynek anyagát a *Székegyföld* közölte.

az emberi lélek titkait ragyogja vissza, egy olyan lap is, amelyikből a *mi* lelkünk sugárzik reánk biztató, felemelő erővel.” S innen már csak egy lépés, hogy e sajátosan magyar lélek megfogalmazódni tudjon a sajátosan erdélyiben, amelynek Makkai szerint egyetlen híja van csupán, hogy nincs még „uralkodó eszménye önmagáról”. Nem az a fontos most, kinek kellene igazat adnunk, hanem az, hogy vita tárgyát képezte a kérdés, hogy meghatározta a folyóirat szellemiségét e nemzetben, tájban és egyetemességben való gondolkodás korszerű szükségszerűsége.

Legalább ilyen fontosnak vélem arra is rámutatni, hogy a húszas évek elejének e sajátos műhelye korszerű volt abból a szempontból is, hogy figyelt a modern mentalitás jeles képviselőire s közvetítette őket az erdélyi olvasónak. Erre példa Bartók György *Nyugat alkonya* című írása, mely Spengler azonos című könyvét mutatja be: „»Nyugat alkonya« – »*Untergang des Abendlandes*« címet viseli az a mű, amelyet Oswald Spengler írt az európai műveltségnek és kultúrának közeli pusztulásáról. Ez a munka szokatlan merészségével, fejtegetéseinek megragadó újságával, prófétai hangjával óriási érdeklődést keltett nemcsak a német intelligenciá körében, hanem Magyarországon is foglalkoztatta a tudós közvéleményt. Pauley Ákos az »Atheneum« hasábjain részésítette a művet kedvező kritikában, míg Hornyánszky Gyula a »Társadalomtudomány« füzetében mondott róla elutasító bírálatot. Bármilyen álláspontot is foglaljunk el azonban Spengler könyvével szemben, annyi kétségtelen, hogy laikus körökben mély benyomást keltettek fejtegetései, elannyira, hogy pld. A »Logos« c. philosophiai szemle IX. évfolyamának egy egész füzetét szenteli e könyv felületességeinek kimutatására, felvonultatván az egyes problémák legkiválóbb német képviselőit ellene. A Spengler könyve csakugyan egy korszerű könyv, annak a kornak a könyve, amely kor a biológiai értelemben vett életet teszi imádata tárgyává s magát az életet, ezt az életet tartja az értékesnek, minden tekintet nélkül arra, hogy vajjon milyen az a tartalom és cél, amely ezen élet által és életen keresztül megvalósul. Egy oly kornak szülötte ez a könyv, amely kifáradva, elcsigázva, önmagát agyon kínozva már semmi magasabb után nem vágyakozik, hanem megelégedik a puszta életnek kívánásával.” Bartók György maga is korszerűen gondolkodik, amikor így foglalja össze és közvetíti olvasója felé Spengler alapján a lehetséges kérdéseket. Egy dolog bizonyos, mondja, az, „hogy nyugateurópai erkölcsiségünk alapjai félelmesen ingadoznak mindenütt, szellemiségünk erősen materialisálódik, ideáljaink árucikkek és madárcaalogatók szerepére jutottak, a hazugság az igazság mezébe öltözött, kultúránk organizmusán paraziták seregei szíjják az erőt, hogy mérget készítsenek abból, öntudatunk a sorvadás végső stádiumába jutott és az egykor rendezett cosmos egy rettenetes chaos silány képét mutatja. [...] Mit hoz a jövő? Elpusztulunk-e vagy új életre születünk? – olyan kérdések, amelyekre még Spengler sem tud feleletet adni.”

Esztétikai, poétikai gondolkodásban sem marad el a kortól a *Pásztortűz* mint műhely. Reményik Sándor például nem egyszerűen csak ismerteti Erich Major *Die Quellen des künstlerischen Schaffens* című könyvét, amely alcíme szerint is kísérlet egy új esztétika megteremtésére, hanem alkotó módon tovább is gondolja, sőt alkalmazza a magyar költészettörténetre. Az ismertetés abból indul ki, hogy Major esztétikájában az alkotás egyik főforrása az erotikus elem, amely azonban nem azonos a szexualitás fogalmával. „Az ő »erotikája« nem jelent nemiséget és felfogását mereven és élesen szegezi Freud tanításával szembe. Freud szerint a művészi alkotás is a nemi ösztönnek valamilyen »szublimált«, tisztultabb, idealizáltabb megnyilvánulása. Major az ő »erotikáját« az Eros szó legősibb görög mythologiai jelentéséből származtatja, amely

szerint Eros nem Venus fia, hanem a Végtelen Szeretet, amely önmagából lett és önmagáért van. Ez a szeretet a művészi alkotás ősforrása.” Amikor pedig a majori értelemben vett jelenség megörökítésére irányuló akaratot próbálja értelmezni Reményik, akkor a magyar irodalomhoz fordulva így teszi: „A márvány halott, a festék halott, a betű és hangjegy halott, de amit a művész lelke rávitt, beleöntött, belevéselt, az él és élni fog, éppen mert a halállal jegyezte el magát. »Szent, mint szent a sír, s mint koporsó kemény, / De virágzás, de élet és örök.« Mondhatnók mi is Adyval.” (A „művészi alkotás forrásai”)

Az 1924-es évfolyam esetében csak jelezni szeretném, milyen jelentős műveket közölt a folyóirat: a második számban olvasható Szentimrei Jenő *A tornyok* című verse, a március eleiben Sipos Domokos *Zokog a porszem* című, egész életútja és a transzilvanizmus szempontjából is rendkívül értékes és fontos darabja, áprilisban Seprődi János tanulmányt ír *Bartók Béla művészete* címmel, júliusban közlik Tompa László *Kelj fel és járj!* című költeményét és Ivan Gollnak *A vízesés* című versét. Arról az Ivan Gollról van tehát szó, akit kitüntetett helyen mutatott be a *Napkelet* és a *Periszkóp* is. Ne felejtjük el, nem akárkiről van szó! Clemens Heselhaus a modern német költészet történetét tárgyaló könyvében a sort Nietzsche Dionysos-ditarambjaival kezdi s a szürrealista Ivan Goll „szimbólumsűritéséig” vezeti.²⁵ Goll volt az, aki éppen 1922-ben *Cinq continents* címmel nemzetközi antológiát állított össze, amely a tágabb értelemben vett Apollinaire-nemzedék beérésének dokumentuma. A *modernitás* egyik sajátossága a nemzetköziség, ennek megjelenését a világirodalomban éppen Goll antológiájával illusztrálja a svéd Bergman, a modernizmus és szimultanizmus már klasszikusnak mondható történése.²⁶ (Bárkiben fölmerülhet a kérdés, ha francia nyelvű antológiát állít össze Goll, hogy kerül neve Heselhaus német irodalomtörténetébe. Nos, Goll egyrészt a német expresszionizmus zászlóvivője is, másrészt francia verseit felesége, Claire Goll németre fordította, illetve közösen is írtak verseket. Ivan Goll maga elzsidólothingiai zsidó családból származott, s egész életében nemzetek felettinek – egyben hontalannak is – érezte magát.²⁷) Nem kis dolog tehát, hogy a *Pásztortűz* is figyel Gollra. Ebben az időszakban Nyirő József a főszerkesztő, Walter Gyula a felelős szerkesztő. Az év derekán (a X. évfolyam 8. számától kezdve) megváltozik a formátum (nagyalakúvá válik a lap), főszerkesztőként Dr. György Lajos, társzerkesztőként Gyalay Domokos és Walter Gyula jegyzi a lapot.

Ha a verstermést nézem, az is a mértéket mutatja, a kiegyensúlyozottságot, az esztétikai modernséget, az expresszionizmus lehiggadt képzeteit és magatartásformáját, mint Bartalis Jánosnál: „Hirdessétek az élet örömét, / mert nagy szomorúság vagyon e világon” (*A jövő dala*)²⁸ Hasonló életérzés jellemzi Tompa László ekkor írt versét is:

²⁵ Heselhaus, Clemens: *Deutsche Lyrik der Moderne von Nietzsche bis Yvan Goll. Die Rückkehr zur Bildigkeit der Sprache. August Bebel Verlag, Düsseldorf, 1961. 24, 420.*

²⁶ Vö. Bergman, P.: „Modernolatria” et „simultaneita”. *Recherches sur deux tendances dans l’avantgarde en Italie et en France a la vielle de la premiere guerre mondiale.* Uppsala, 1962. A könyvre a figyelmet Ferenczi László hívta fel: Vö. Ferenczi László: *Világirodalmi párbeszéd vagy belső monológ (Kassák Lajos egy évtizede két nézőpontból).* Doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 1992.

²⁷ Vö. Szigeti Lajos Sándor: *Modern hagyomány. Motívumok és költői magatartásformák a huszadik századi magyar irodalomban. Lord Könyvkiadó, Budapest, 1995. 16–17.*

²⁸ *Pásztortűz*, 1924. márc. 10.

„De hasztalan. Nincs, aki jó kezét / Nyújtaná, míg magányom terhe nő. / Kezem hiába kutat szertesztét: / Üres a föld, üres a levegő” (*Egy kezét keresek*).²⁹ Július 6-án jelenik meg Reményik mindmáig talán legismertebb verse, a *Kegyelem*: „Először sírsz. / Azután átkozódsz. / Aztán imádkozol. / Aztán megfeszíted / Körömszakadtig maradék-erőd. / Akarsz, egetostromló akarattal – / S a lehetetlenség konok falán / Zúzó véresre koponyád. / Azután elalélsz. / S ha újra eszmélsz, mindent újra kezdesz. / Utoljára is tompa kábulattal, / Szótlanul, gondolattalanul / Mondod magadnak: mind egy, mindhiába: / A bűn, a betegség, a nyomorúság, / A mindennapi szörnyű szürkeség / Tömlöcéből nincsen, nincsen menekvés! // S akkor – magától – megnyílik az ég, / Mely nem tárult ki átokra, imára, / Erő, akarat, kétségbeesés, / Bűnbánat – hasztalanul ostromolták. / Akkor megnyílik magától az ég, / S egy pici csillag sétál szembe veled, / S olyan közel jön, szépen mosolyogva, / Hogy azt hiszed: a tenyeredbe hull. / Akkor – magától – szűnik a vihar, / Akkor – magától – minden elcsitul, / Akkor – magától – éled a remény. / Álomfáidnak minden aranyágán / Csak úgy magától – friss gyümölcs terem. // Ez a magától: ez a *Kegyelem*.”

S végül fontos megemlítenünk, hogy 1924. július 20-án jelentetik meg az Ady-számot, amelynek élén újraközli Reményik Sándor *Köt a rög* című, eredetileg 1919. február 1-én írt versét, amelyben többek közt ezt írja a költő: „Ha nem selyemszállal, / Koporsókötéssel; / Köt a rög, köt a rög // Aki pártos szívvel / Önszívére lázad, / Föld alatt lel végül / Ősi hazát, házat.” Itt jegyzem meg, hogy a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon nemrég megjelent legfrissebb kötetének szócikkében a szerzők (K. P. [Kuszálék Péter] és D. Gy. [Dávid Gyula]) már gondosabban fogalmaznak, különösen a folyóirat történetének „második szakaszára” vonatkozóan: „A ~et az irodalmi közvélemény sokáig mint egyfajta konzervatívizmusba bezárkózó folyóiratot minősítette. Ennek már a második szakasz fordításirodalmi választéka is ellentmond, s az, hogy a szerzői között ott találjuk a húszas évek végén Gaál Gábort (Ivan Goll-verseket ad a *Pásztortűz*nek, s az ő fordításában jelenik meg Ch. De Coster *Fiatalkor* c. regénye 1929-ben, 25 folytatásban), valamint a később a *Korunk* munkatársi gárdájához tartozó Brassai Viktort (Goga-fordításokkal).”³⁰

Mindezeket látva, magam úgy gondolom, a *Pásztortűz*nek már első évfolyamai azt mutatják, hogy a folyóirat sem szemléletében, sem poétikájában és színvonalában nem maradt el azoktól a társaitól, amelyek a tárgyalt időszak után megszűnnek, átadják a helyüket más folyóiratoknak. Egy bizonyos, e folyóiratoknak fontos szerep jutott mind az európai avantgárd, mind az egyetemes magyar irodalom történetében, mind pedig különösen a helikoni erdélyi irodalom és a *Korunk* előkészületében.³¹

²⁹ Uo. 1924. 6. sz.

³⁰ Romániai Magyar Irodalmi Lexikon IV. N-R. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest-Kolozsvár, 2002. 433.

³¹ Elhangzott Szegeden 2003. április 26-án az Irodalmi műhelyek vonzásában című konferencián.